

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญ

ปูแสมเป็นทรัพยากรประมงชายฝั่งประเภทหนึ่งที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจและสังคมต่อชาวประมงพื้นบ้านที่มีถิ่นฐานอยู่ตามชายฝั่งทะเลไทย รวมถึงประชาชนที่มีถิ่นอาศัยในพื้นที่อื่น ๆ ปูแสมพบอาศัยเลี้ยงตัวอยู่ในพื้นที่ป่าชายเลน ปูแสมเป็นทั้งแหล่งอาหาร และเป็นแหล่งรายได้ของชาวประมง ชาวประมงสามารถทำการประมงปูแสมได้โดยไม่ต้องใช้เครื่องมือหรืออุปกรณ์ราคาแพง ใช้เพียงแต่สองมือเปล่าเท่านั้นในการจับปูแสม ทำให้การทำการประมงปูแสมสามารถดำเนินการได้แม้ชาวประมงที่ไม่มีต้นทุนในการสร้างเครื่องมือประมง หรืออุปกรณ์ช่วยทำการประมง ดังนั้นปูแสมจึงเป็นทรัพยากรประมงที่เข้าถึงได้ง่ายสำหรับประชาชนทุกระดับรายได้ ปูแสมจึงถูกใช้ประโยชน์อย่างมาก โดยนำมาใช้เป็นอาหารให้แก่ประชาชนชาวไทยอย่างหลากหลายมาเป็นเวลานานตั้งแต่อดีต ตัวอย่างอาหารที่ใช้ปูแสมเป็นวัตถุดิบในการประกอบอาหาร เช่น ปูเค็ม ส้มตำปูเค็ม ยำปูเค็ม น้ำพริกปูเค็ม หลนปูแสม เป็นต้น สถานการณ์ในปัจจุบันนี้ด้วยสาเหตุหลาย ๆ ประการ ส่งผลให้ปูแสมที่มีอยู่ตามชายฝั่งทะเลไทยมีปริมาณไม่เพียงพอต่อการบริโภค เกิดการนำเข้าปูแสมจากประเทศเพื่อนบ้านเป็นปริมาณมาก ถึงแม้สาเหตุของการลดลงของผลจับปูแสมในธรรมชาติมีหลายประการ แต่สาเหตุหลักคือ การใช้ประโยชน์ปูแสมตามธรรมชาติในพื้นที่ชายฝั่งของไทยมีมากเกินไป ปูแสมถูกทำการประมงเกินกำลังผลิตตามธรรมชาติ (over fishing) ทำให้เกิดการลดลงของปริมาณทรัพยากรปูแสมในธรรมชาติ

ทรัพยากรประมง ตัวอย่างเช่นปูแสมนี้ เกิดทดแทนใหม่ได้ (renewable resources) เนื่องจากสามารถแพร่ขยายพันธุ์ และเติบโตเข้ามาทดแทนปริมาณปูแสมตัวเต็มวัยที่ถูกนำมาใช้ประโยชน์ได้ หากมีการดูแลจัดการอย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพแล้วจะทำให้สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรดังกล่าวได้อย่างยั่งยืน แต่การจะบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นสิ่งมีชีวิตใด ๆ ให้มีประสิทธิภาพนั้น จำเป็นต้องมีข้อมูลทางชีววิทยา นิเวศวิทยา พลวัตประชากร และสถานะทรัพยากรของสิ่งมีชีวิตนั้นให้ครบถ้วนเสียก่อน โดยเฉพาะข้อมูลทางชีววิทยาการสืบพันธุ์ การเติบโต การทดแทนที่ ระดับการลงแรงทำการประมงที่เหมาะสม และขนาดสัตว์น้ำที่เหมาะสมสำหรับการทำการประมง ข้อมูลต่าง ๆ เหล่านี้ จำเพาะต่อพื้นที่ที่สัตว์น้ำนั้น ๆ อาศัยเลี้ยงตัวอยู่ ข้อมูลดังกล่าวจำเป็นสำหรับการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำชนิดต่าง ๆ เพื่อให้มีผลผลิตที่ยั่งยืน เป็นหนทางหนึ่งที่จะสร้างความมั่นคงทางด้านอาหาร อาชีพ และสภาพเศรษฐกิจ-สังคม ให้กับประชาชนท้องถิ่นที่อาศัยอยู่โดยรอบพื้นที่นั้น ๆ โดยเฉพาะในพื้นที่ป่าชายเลนจังหวัดตราดซึ่งเป็นพื้นที่ที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้

พื้นที่ป่าชายเลนจังหวัดตราด มีป่าชายเลนอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งอาศัยของทรัพยากรสัตว์น้ำชายฝั่งหลายชนิด ส่วนมากเป็นทรัพยากรสัตว์น้ำที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจที่มีความสำคัญกับความมั่นคงของระบบเศรษฐกิจและสังคมชาวประมงในพื้นที่นี้ ปูแสมก็เป็นทรัพยากรหนึ่งในหลาย ๆ ชนิดสัตว์น้ำที่พบอาศัยอยู่ในป่าชายเลนแถบนี้ และเป็นทรัพยากรที่สร้างความมั่นคงทางด้านอาหารและสร้างรายได้ให้กับชาวประมงพื้นบ้าน รายได้จากการประมงปูแสม ส่งผลต่อสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของชาวประมงท้องถิ่นอย่างชัดเจน ปริมาณปูแสมที่ชาวประมงได้นำมาใช้ประโยชน์ปัจจุบันเป็นปูที่จับจากธรรมชาติทั้งสิ้น ดังเห็นได้จากข้อมูลสถิติการจับปูแสมในช่วง พ.ศ. 2541-2548 ที่พบว่าปูแสมในพื้นที่ป่าชายเลนจังหวัดตราดนี้มีผลจับเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่องและรวดเร็ว เริ่มตั้งแต่ 7,200 30,000 47,400 และ 49,800 กิโลกรัม ในปี พ.ศ. 2541 2546 2547 และ 2548 ตามลำดับ (บรรจง เทียนสงรัสมิ, 2552 : หน้า 56) ซึ่งจะเห็นได้ว่าถึงแม้ผลจับปูแสมจะเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง แต่การศึกษาเกี่ยวกับระดับการใช้ประโยชน์ที่เหมาะสม ขนาดลำตัวที่เหมาะสม และช่วงเวลาที่เหมาะสมสำหรับการทำการประมงปูแสมในพื้นที่นี้เพื่อการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ ยังไม่มีการดำเนินการ ดังนั้นการศึกษาวิจัยในครั้งนี้จึงทำให้เกิดแนวทางบริหารจัดการทรัพยากรปูแสมในพื้นที่นี้ได้ดีขึ้น การศึกษาข้อมูลลักษณะทางพลวัตประชากร และชีววิทยาการสืบพันธุ์ทำให้ทราบถึงระดับการทำการประมงที่เหมาะสม ขนาดลำตัวที่เหมาะสมสำหรับการประมง และช่วงเวลาทำการประมงที่เหมาะสม สำหรับทรัพยากรประมงปูแสมก้ามขาว (*Episesarma Versicolor*) ปูแสมก้ามแดง (*E. singaporensis*) และปูแสมก้ามม่วง (*E. mederi*) ในพื้นที่ป่าชายเลนจังหวัดตราด เป็นการสร้างข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ เพื่อให้ปูแสมนี้มีอยู่ให้ประชาชนในพื้นที่ป่าชายเลนจังหวัดตราดได้ใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ผลที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้เป็นแนวทางที่จะนำไปสู่มาตรการจัดการประมงปูแสมในพื้นที่นี้ และพื้นที่อื่น ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาลักษณะทางพลวัตประชากร (การเติบโต การตาย และการทดแทนที่) ของปูแสมก้ามขาว ปูแสมก้ามแดง และปูแสมก้ามม่วง ในป่าชายเลนจังหวัดตราด
2. เพื่อประเมินระดับการทำการประมงที่เหมาะสมของปูแสมก้ามขาว ปูแสมก้ามแดง และปูแสมก้ามม่วงในป่าชายเลนจังหวัดตราด
3. เพื่อประเมินขนาดลำตัวที่เหมาะสมสำหรับการประมงของปูแสมก้ามขาว ปูแสมก้ามแดง และปูแสมก้ามม่วงในป่าชายเลนจังหวัดตราด
4. เพื่อยืนยันความถูกต้องของฤดูวางไข่ และทราบช่วงเวลาที่เหมาะสมในการทำการประมงปูแสมก้ามขาว ปูแสมก้ามแดง และปูแสมก้ามม่วง ในป่าชายเลนจังหวัดตราด

ประโยชน์ของการวิจัย

1. ได้ข้อมูลทางพลวัตประชากร (การเติบโต การตาย และการทดแทนที่) ของปูแสมก้ามขาว ปูแสมก้ามแดง และปูแสมก้ามม่วงในป่าชายเลนจังหวัดตราด
2. ได้ข้อมูลระดับการทำการประมงที่เหมาะสมของปูแสมก้ามขาว ปูแสมก้ามแดง และปูแสมก้ามม่วง ในป่าชายเลนจังหวัดตราด
3. ได้ข้อมูลขนาดลำตัวที่เหมาะสมสำหรับการประมงของปูแสมก้ามขาว ปูแสมก้ามแดง และปูแสมก้ามม่วง ในป่าชายเลนจังหวัดตราด
4. ได้ข้อมูลฤดูวางไข่ และช่วงเวลาที่เหมาะสมในการทำการประมงปูแสมก้ามขาว ปูแสมก้ามแดง และปูแสมก้ามม่วงในป่าชายเลนจังหวัดตราด

องค์ความรู้ดังกล่าวเป็นข้อมูลด้านวิชาการที่สำคัญและจำเป็นสำหรับเป็นแนวทางการออกมาตรการ หรือการวางแผนการบริหารจัดการทรัพยากรปูแสมในพื้นที่อ่าวไทยฝั่งตะวันออก (โดยเฉพาะพื้นที่แหล่งทำการประมงป่าชายเลนจังหวัดตราด) เพื่อประโยชน์ต่อความมั่นคงทางอาหาร ความมั่นคงต่อเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนในพื้นที่ และเป็นต้นแบบในการดำเนินการในพื้นที่อื่น ๆ

ขอบเขตของการวิจัย

ศึกษาพลวัตประชากร (การเติบโต การตาย การทดแทนที่) ประเมินสถานะทรัพยากร (ระดับการทำการประมงที่เหมาะสม ขนาดลำตัวที่เหมาะสมสำหรับการทำการประมง) และชีววิทยาการสืบพันธุ์ (ขนาดความกว้างกระตองนอกเฉลี่ยที่มีไข่นอกกระตอง และฤดูวางไข่) ของปูแสมก้ามขาว (*Episesarma Versicolor*) ปูแสมก้ามแดง (*E. singaporensis*) และ ปูแสมก้ามม่วง (*E. mederi*) ในพื้นที่แหล่งทำการประมงป่าชายเลนจังหวัดตราด เพื่อระบุรูปแบบการจัดการประมงที่เหมาะสม (ได้แก่ ระดับการทำการประมงที่เหมาะสม ขนาดแรกจับที่เหมาะสม และช่วงเวลาทำการประมงที่เหมาะสม) สำหรับทรัพยากรปูแสมทั้งสามชนิดในป่าชายเลนจังหวัดตราด

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. ECW คือ ความกว้างกระตองนอกของปูแสม
2. ECW_∞ คือ ความกว้างกระตองนอกสูงสุดเฉลี่ย
3. K คือ ค่าสัมประสิทธิ์การเติบโต
4. ϕ' คือ growth performance index
5. Z คือ ค่าสัมประสิทธิ์การตายรวม
6. M คือ ค่าสัมประสิทธิ์การตายโดยธรรมชาติ
7. F คือ ค่าสัมประสิทธิ์การตายโดยการประมง
8. E คือ อัตราการใช้ประโยชน์

กรอบแนวความคิดในการวิจัย

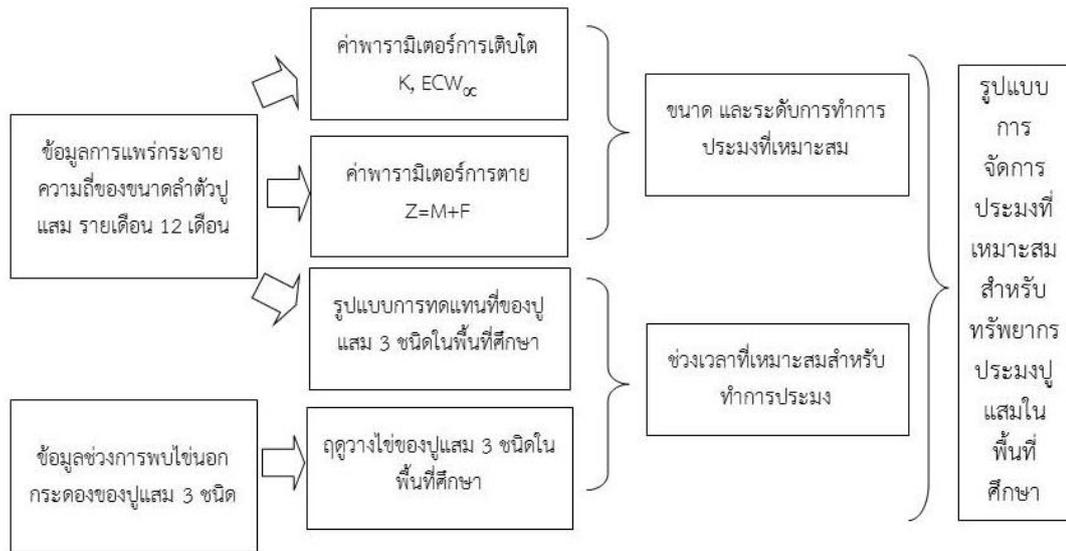
การศึกษาพลวัตประชากรสัตว์น้ำเป็นการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของประชากรสัตว์น้ำชนิดที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ (ปรีชา สมมณี, 2520ก : หน้า 10) การประมาณค่าพารามิเตอร์ของสัตว์น้ำที่จำเป็นสำหรับการศึกษาพลวัตประชากรสัตว์น้ำ ในเบื้องต้นได้แก่ ค่าพารามิเตอร์การเติบโต ค่าพารามิเตอร์การตาย (ทั้งการตายรวม การตายโดยธรรมชาติ และการตายโดยการทำการประมง) เป็นค่าพารามิเตอร์เบื้องต้นที่สำคัญสำหรับการประเมินสถานะทรัพยากรสัตว์น้ำชนิดนั้น ๆ ต่อไป

การเติบโต (growth) หมายถึง การที่สัตว์น้ำมีขนาดใหญ่ขึ้น หรือมีน้ำหนักมากขึ้นตามช่วงเวลาที่ผ่านมา (หรือมีอายุมากขึ้น) การศึกษาการเติบโตของสัตว์น้ำนิยมใช้โมเดลการเติบโตของ von Bertalanffy (Bertalanffy, 1938 : pp. 181-213) ซึ่งได้สร้างโมเดลทางคณิตศาสตร์เพื่อใช้อธิบายการเจริญเติบโตของสัตว์น้ำในรูปฟังก์ชันของอายุ เรียกว่า growth function หรือ von Bertalanffy Growth Model (VBGM)

การตาย (mortality) ในทางพลวัตประชากรประมง หมายถึง การเสียชีวิต หรือการลดลงของสัตว์น้ำในธรรมชาติ ซึ่งจำแนกได้เป็นสองรูปแบบใหญ่ๆคือ การตายโดยธรรมชาติ (natural mortality, M) และการตายโดยการทำการประมง (fishing mortality, F) ซึ่งการตายจากทั้งสองสาเหตุนี้รวมเรียกว่าการตายรวม (total mortality, Z) (ปรีชา สมมณี, 2520ข : หน้า 1-10) ค่าสัมประสิทธิ์การตายต่าง ๆ นี้สามารถประเมินได้จากวิธีการทางคณิตศาสตร์ต่าง ๆ ซึ่งมีนำเสนอไว้อย่างหลากหลายโดยนักวิทยาศาสตร์หลายท่านในช่วงเวลาที่ผ่านมา

เมื่อมีข้อมูลครบทั้งอัตราการเติบโต และอัตราการตายจากสาเหตุต่าง ๆ สามารถนำค่าพารามิเตอร์การเติบโตและการตายเป็นข้อมูลนำเข้า เพื่อเปรียบเทียบผลจับต่อหน่วยทดแทนที่และมวลชีวภาพต่อหน่วยทดแทนที่ โดยใช้แบบจำลองของ Beverton and Holt (Beverton and Holt 1957 : p. 100) โดยผันแปรความยาวแรกจับและปริมาณการลงแรงงานประมง ทำให้ทราบความยาวที่เหมาะสม และปริมาณการลงแรงประมงที่เหมาะสมสำหรับสัตว์น้ำชนิดนั้น ๆ ในพื้นที่ทำการประมงพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งได้ และนอกจากนี้หากมีการศึกษาชีววิทยาการสืบพันธุ์เพิ่มเติมก็จะสามารถสร้างข้อมูลพื้นฐานที่เป็นประโยชน์ต่อการบริหารจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำได้

ดังนั้น จากแนวทางการศึกษาทางพลวัตประชากร และชีววิทยาการสืบพันธุ์ของสัตว์น้ำ การศึกษารูปแบบการทำการประมงที่เหมาะสมสำหรับปูแสมในป่าชายเลนจังหวัดตราดครั้งนี้ จึงสามารถแสดงกรอบแนวความคิดของโครงการวิจัยได้ดังภาพที่ 1.1

ภาพที่ 1.1 แผนภาพแสดงกรอบแนวคิดของโครงการวิจัย

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี